
ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга киирери-биле саналдаан

МОСКВА. Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, РСФСР-ниң М. Горький атыг Күрүне шаңналының лауреады, чогаалчы Владимир Алексеевич Чивилихинни (чурукта) «Память» деп романы дээр ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналынга киирери саналдаан.

Воркутань анык демир-орукчуларыга тураскааткан В. Чивилихинниң «Директү» деп тожуу 1957 чылда парлаттыг-ган. Чогаалчы бистиң чуртувуста болгаш

Школа болгаш амыдырал Күш-ажылга өөренимшаан

Бистин республиканың школаларының бугуруңку күш-ажылга кырыалгези 1982 чылда мурунку чылдардан азын чедирининин болган.

Чайгы үеде өөреникчилер-ниң 428 күш-ажыл катты-жышкынырынга чорби мун амыг үстүк классы хаара туттуган амыгдан чалтаан. Оон анында ийн мун хире оолдар болгаш кыстар еске албан организация черлеринге бижыглаттыгган турган. 64 бугуруңку бижыглаттыг, 48 күш-ажыл болгаш дышты-ныга лагерлеринге 6000 амыг өөреникчилер амыгдан турган. 12 мун тоина сител-ли белеткөөн. Кызыл райо-нуң сугуулары 1945 тоина сителги, Токууң 1800 тоина сителги белеткөөн. Таңды-ниң школалары 800 цент-нер картофельди, 400 амыг центнер ногаа аймаан ажаа-ган болган 17020 койну кыр-гааш, бедик шынарыг кый-дукту күрүңге дужааганнар. Чөөн-Хемчиктин бижыг-ла-аң-не хей 4001 амыг тоина бу-дук-бугуруңку белеткөөн.

Бо 1982-1983 өөредилге чы-лында өөреникчилерге чегир-саныг картофель, ногаа ай-маан столоваларыг, бугуруң-ку белеткен амыг амыгдан бо чылын база чоруткан. Сохос-тарда өөреникчилерин бугу-руңку бригадаларыг бижы-глаттыг, шолдеринге карто-фель, ногаа өстүргөн, айма-алырын өөреникчилер бот-тан-дыр турган. Чижээлээрге Улут-Хем районунуң үстүк-ку классылары 128 тоина кар-тофель, 50 тоина ногаа аймаа-биле школаларын хандырган-нар. Оон анында олар хавап-ган база өстүргөн турган. Бо амыгдан районнар бугуруңку школалар боттандырып турар апарган. Чамдык школалар 25—30 баа хаваптарыг азы-рак өстүргөн 500-тен 1000 амыг килограмм этти бугу-руңку турган. Ол иштин бора-тоолалар өстүргөн чамдык-тоолалар база практикал-аң-гезелдер. Ону боттанды-рып школаларыг хей нуруу-

Дылыгыс-байлавыс МЭЭН БОДАЛЫМ

№ 220 «Шыгыс» парлаттыг-ган «Чангыс аайыгдарыг чу-гу-ла» деп материалга хама-рыштыр бодалымны илерди-сезим. Тыва дылын номчу-газын, бижилгенин чангыс ай-гыжылар черле чугула. Дылын-сестерин амыгларда арыт-тын, дорт, толаргай болду-рум кончуг чугула. Шыг амы-гдан өстү димнаарга бижил-кулакка аныг болгай. Чам-дыкта димна турарга мундуг-болтулар-дыр: Ак-Довурак дээр дээр кижиг билер арга-жок Актоврак суг дигилээр. Түлүш, Күжүтүг деп фамилия-ларын бижирде Тоолон, Ко-жоогу деп каар. Оон амыг-чүу боор.

Эге классчыларын холуңу-ужуң чараш болдурунче башкылар сатыг салыр болза эки деп болзар мен. Чамдык өөреникчилерин бижил каан чуулаларын кижиг номчааш-черле уткаш билеп амыр берге болур. Бети дээрге на-раштыр, толаргай бижил өө-рени бижил кижигини культу-разыгын денелерин чертерден-ар деп болзар мен.

Кандыг-лаа нация бодуңун дылын төрөн дил деп турар болгай. Мен Б. Болот-солду-ну үстүнде материалга саналыг-хамаарыштыр — тыва дил, тыва чогаал деп алган эгит-боор деп болзар-дыр мен.

Н. КАЛДАР-ООЛ.
Барыш-Хемчик район.

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Уе». Информастыг программа. 8.35 — «Ортега гимнастика. 8.50 — «Горький, харыскалар». 9.35 — «Ба-зыглатканылар». Уран-чегер-фильм. 11.05 — «Бугуруңку гимнастика. 11.35 — Телеме-дээр. 11.40 — 14.15 — «Чан-сар. 14.15 — Телемедээр. 14.30 — «Аш-чегер програм-ма» — бугу уауустун херээ. Документалдыг телефильм-нер: «Чедирининин арга-ла-ры», «Хоорай кижиг көдөө-чоруккан», «Жанатай Азма-товтун бунинг-чаагай сеп-тирлары». 15.35 — Е. Соро-кина-биле РСФСР-ниң алдар-ыг арткан А. Бахчев-ойна-лар. 15.55 — Орус туга. 16.25 — «Револуциягын өт-күктери болгаш байыны-лар». Документалдыг теле-фильм. 17.15 — Хотугу чары-тар. 18.00 — Миллионларын деннини ундирселин. «Кам-налгагыс экономика».

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээр. Тыва дил кырылга.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыштыры-галар». Тележурнал. 19.30 — Футболга Европа чемпио-надыг шилдиге маргылдазы, СССР биле Филиппиниягын шилдиге командаларыг ужу-ражыр. В. И. Ленин атыг Тын стадиондагы дымчыл. 21.00 — «Уе. Информастыг програм-ма. 21.35—23.20 — «А. А. Не-данованың бажыгдыг. Му-зыка таймырларчым О. Чордохотова дымчылдагы чорухор. Оон соонда — «Бөгүн делегейде». Информастыг үп-дүрүлге.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

12.00 — Немес дил. 12.35 — И. С. Тургенев: «Адалар бо-гаш уругтары». 9-ку класс. 13.05 — П. И. Чайковский. «Чыл үелери». 13.35 — «Кы-зыгдар шегит алыныла мен». Субтитир уран-чегер филь-м. 15.00 — Эстетиктиг кижиз-дилге. Уран чуу болгаш ий-тилде. 2-ти дымчылдагы. 15.45 — Телемедээр. 15.55—18.15 — Чансар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Чогаалчы болгаш үе». Тыва дил дымчылдагы. 18.55 — «Күш-ажылды алар-жыт, чедириник». Докумен-талдыг фильм. 19.05 — «Азия төвү». Информастыг-публици-стик программа. 19.20 — Кино-журнал. 19.30 — «Социалист-чарыштын хүн делегейде». Тыва дил дымчылдагы. 19.55 — Чаралалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыгыс удуур, чараштар». «Улуттааныг кав-рашын». 20.15 — Чүгү ном-чууру. 21.00 — «Уе. Инфор-мастыг программа. 21.35 — «Мон чуртталдаг. Хей се-риялыг уран-чегер телефильм. 3-ку серия. 22.40 — Уран чег-ер ойнаар. Тележурнал ко-кур. 23.00 — 01.00 — Футбол-га СССР чемпионодыг. 1-ти дил. «Локомотив» — «Истур». Тен «Локомотив» стадионда дымчыл.

СЭТА-ның коор.

ЧАРЛАЛАДАР

Бөгүн республикага бүргөн, амыр, чач чабас. Барыш чүк улгайныкыгын хаттыг дүргөн секундда 3—8 метр. Дүне агарыг температур-ны — 5—10 градус соок, чам-дык черлерге — 17 градус че-дир соор. Хүндүс 3—8 градус чылг.

Кызылга агаар өскерле-чок. Дүне агарыг темпера-туразы — 8—10 градус соок. Хүндүс 5—7 градус чылг.

Редактор В. С. ШАРВЫН.

КИНО

ОКТАБР 14-ТЕ

«НАВИГАТОР» «Нерега бо-гаш чегерини» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПОНЕРА» «Шилериниң чиктег адымы» 9.30, 11.10, 13.00, «Бонинуруң чүрээ» 15.00, «Уш дамыр салто» 18.20, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК» «Анык кыс болгаш Грэн» 15.00, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Торон пелла 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шак-тарда.

«ЕННЕС» «Силерин-биле артар мен» 17.00, «Кондуруң дүшкени» 19.00 шактарда.

«Чарит № 2006.

Солун неделяда 6 катар үнэр.

ТС-0280

СОВЕТ СПОРТ БАРААННАРЫ—ДЕЛЕГЕЙДЕ

Теп Америкагын болгаш Кариб бассейниг чурттары-ның бо чайин Гаванага бол-ган XIV Спортчу оюнарынга бистиң чуртувустун Кубаның оркомитетинге халас берген совет судья-информация апа-ратураг боттарын эки кымдыр көргүскөн. Аар атлетика, фех-тование, гимнастика болгаш спорттун өске-даа чамдык хе-вирлериниң талазы-биле мар-гылаалар эрттиргенге апа-ратурагын бедик шынарыгын Оюнарыгын кырыкчы-чегер болгаш организаторлар де-мелдөөн. Ол кызыктарын хей нуруу «ВИСТИ» — Бүтү-эл-дө-дө-дө спортчу болгаш тур-су-чи кызылгар талазы-биле тө-дөөлөг-технология болгаш шендел-конструктор инсти-ту-дунуң маргалыг болган.

Ам ол институттун проду-циялыг дугайыг делегейде-ниң дык хей чурттарында билер. АКШ-ка, Грецияга, Германиягын Федеративг Республикасыга, Румынияга Ушперсанадага маргылда-ларга ол продукцияг чедир-киниг шенел.

— Делегей спорттунга ат-алдардыг турштарыг бистиң институт чүгө союгу чыл-дарда чаалап ап турар апа-ран деп, ВИСТИ-ниң директору Альберт Жигалов чуга-лаар. — Москвага Олимпиа-да оюнарынга белеткел бистер-ге бо талазы-биле онза ролюг болган. Спорттун 21 хевирин-ге маргылдааларын ычкан эч чаа аппаратура-биле ханды-рар ужуруг турган бис. Инсти-ту-дунуң специалисти спорт-чу кызылгарыг 400 хевирле-ментиниң амыгдан кылган. Бистин институттун спорт-чу кызылгарыг херек кырылга бугу хевирлеринге талазы-биле белеткел де-мелдөөн болган бугуруңку технологиягын амыгдан кы-лып турар болгай. Оларын араалыгн специалисттерин эч бедик үнелешкинирин аа-ган мыгды чүдүлдерин дуга-йын чуугаал болур силер бе?

— Он ийн чыл туруп кез-ген үеиниң дүргүзүндө бис-тин институт бистиң чурту-вуста-даа, дымчылда-даа кал-ба-биле хузуң көрүңүң амыг эвес аппаратурагын, дорт-хевирлерин болгаш спорттун бижилгенин кылып үндүргөн. Бистиң чогаалдыг тур-гускан ол бүтү спортчу ба-рааннарымыс принципнадыг

барык чок. Ычангаш шия чок дил хомудат төптүг.

Республиканың хөгжүм-шини театрыгын чамдык анык драматургиягын «Чалым-Хаз» деп чегер чогоал кат-тыжыкыныг амыгдан аге-лээ-ле ам дорт дугаар чылы-дан аге-лээ-ле ага чангыс көжөгелгил шилерин база сай-гарын, авторларга боттут дү-зүлүлүг чедирген-даа. Анык хузуң адыгын шилерин чамдык улусту театрлар тур-гузуу, он мурунга бараа-галым — аар.

Бистин профессионал дра-матургиягын чангыс көжөгелгил шилер бижилгени турар. Оон чылаагазы чангыс. Чүд дээрге, профессионал театр-га

даштыкда сурагыг.

«Мөңгүн релестер», «Илава дуагында», «Далай деңгелин кырында» деп оон тожулары, «Көлдөр дагжыл тур, тайга!», «Хоорайлары болгаш суу-ларын эргилер», «Зини, азы» деп роман-нары совет кижилериниң мадырыг күш-ажылын, оларын каң дег бижиг тура-со-руу алдаржыдып турар.

В. БУДАННЫК ФӨТӨЗ.
СЭТА-ның фотохроникасы.

— ВИСТИ дээрге ССРЭ-нин Спорткомитетиниң структура-дыга бактап турар. Мыгды болганда, ол күрүне органи-га кызылгар бугу-ле албан черлериниң, оон иштинде күш-культурагын эртем-пин-чиле болгаш өөредилге ин-ституттарыгын, эмнелге-күш-культура диспансерлериниң, илэм-бүрү бугуруңкулерин дугайыг амыгдан турар. РСФСР-де, Украинада, Гру-зияда, Латвияда, Эстонияда бистиң 14 шендел бугуруң-кулериниң бар болгаш он-даа ийн. Массалыг бугуруң-ку дорт чаа чүдүлдерин үстү-дүргөн мурунуга харын оларга шенеп турар бис. Дон-чүгүл чуугааларга, бугуруңку шымак дугу бааламыс бис. а эргежок чуугаа аларгада эр-тем-техниктиг калы амыгдан-жыгга талазы-биле бистиң даштык өнүктүрүлүшүн арга-ларын база амыгдан турар бис.

— Ол кады амыгданжы-лын дугайын азын тода чу-гаал болур силер бе?

— Социалист чурттар-би-де ВИСТИ ам 29 темаларга хамаарыштыр кады амыгдан кылышкыныгын болгаш те-мелдерин чорудуң турар. Чижээ, Болгариягын «Мла-дос» фирмасы-биле байдар-каларын болгаш мичерин сайырагылдыгын, Чехос-ловакиягын «Бескаспорт» фирмасы-биле харыг чер-ден мапалар спортчу мапалар бугуруңку дүргүзүлүсүгүн, Венгриягын «Сле-ктроник» фирмасы-биле судья-информациягын табло-ларын тургузуу болгаш он-даа өскерини кылып турар бис. Чамдык чурттар бис, Чижээ, Германиягын Фе-деративг Республикагын болгаш Финляндиягын чам-дык фирмаларыг тургузуу ал-ган бис. Оларын-биле диле-яныг калбак кады амыгдан-жыггалыг бис. Чижээлээрге, ГДР-де «Алдар» фирманың технологиягын-биле кросска ке-дер диктерин кылып үндү-рун турар бис, Финляндия-да «Нарку-Титан» фирма пла-стиктиг хаактар бугуруңку шигириг алырда биске ду-лаалан. Мыгдыг чиктер моон-лаа хей, бо чүгө чам-дымыг-дыр.

Владимир САЛТВОЙ.
(ИМА).

1983 чылдын апрель-майда ГФР-ниң үш хоорайларыга Дюссельдорф, Дортмундга болгаш Мюнхенге болур деле-гей болгаш Европа чемпио-надыг тилекчилерине чаа кубоктарыг дош кырыгын хоккейнин делегей федера-циягын чангыс азыраа бол-леткөр. Чаа шаңналдар болза — хоккейтериниң силбөөн сукутуларыг болгаш олар-ны федерациягын штаб-квар-тиралыгга доктаамал шы-жаар, а тилекчи-командалар-га оларын бичилелден хоо-ламыг тыпыс. Федерациягын Фосенге (ГФР) кууң эр-тег конгрессинге ол дугайында дымчыл.

1983 чылда делегей болгаш Европа чемпионодыг рас-писаниягын конгрессе бажы-лаанын ССРЭ-ниң хоккей фе-дерациягын харыскалыг сек-реттери, судьяларын деле-гей федерациягын комис-сиягын дагызар А. Старово-йиниң корреспондентизни-га чуугаалан. Сөзүңүң кол туршын апрель 16-да аге-лээр. Ол хуң Дортмундга ССРЭ биле ГДР-ниң, ГФР биле Швейцария, а Дюссельдорф-Финляндия биле Чехослова-киягын, Канада биле Италия-ның хоккейтерин ужуражыр. Апрель 17-де Дортмундга Чехословакиягын болгаш ГДР-ниң.

Апрель 27-ден май 2-ге че-де чүткүздүг, бизин шымак болган чонга хуңдүктөдүг.

Роза Кыргысцова азыг кижиг бергенде тур деп аны-надыр, дүн, хүн дивес, до-раан дуза чедирин баар. Ши-лин алган мергежиниң шы-ны.

Болгария, ол эштин сан-лыг шия болгу деп. Шия — чогаал болганда, чүгө режис-серларга чериктег эвес, ном-чулар база сонууларга ном-чуру. Ол шыкан чангыс кө-жөгелгил солу, эки шиян чү-гө улусту театрга эвес, рес-публиканың хөгжүм-шини те-атрыгын ойнаа калар баар боор. «Бисте багыт эвес ши-лер бар» деп «Чалым-Хаз» гугуруңку драматург К. Ку-знецов бажыггалыг чуугаал-турар.

Э. ДОНГАК.
«Чалым-Хаз» чеген-чогаал каттыжыкыныгын кыр-жыкын.

Закчым чокта чаа Тываның ном үндүрү черинге ол амыг авторун шилерин эке-кеген. Ук амыгдар шигуу-туг «Чалым-Хазга» сайгарыгдан. Тускай чымыз кылдыр үндү-рү бээрн ол саналаан.

Болгария, ол эштин сан-лыг шия болгу деп. Шия — чогаал болганда, чүгө режис-серларга чериктег эвес, ном-чулар база сонууларга ном-чуру. Ол шыкан чангыс кө-жөгелгил солу, эки шиян чү-гө улусту театрга эвес, рес-публиканың хөгжүм-шини те-атрыгын ойнаа калар баар боор. «Бисте багыт эвес ши-лер бар» деп «Чалым-Хаз» гугуруңку драматург К. Ку-знецов бажыггалыг чуугаал-турар.

Э. ДОНГАК.
«Чалым-Хаз» чеген-чогаал каттыжыкыныгын кыр-жыкын.

КЫСКА ШИИЛЕР КӨЗҮЛБЕС-ТИР

Көздө улусту театрларын-сы ам көрдүң. Бичала-лаа бол-тувунуң артистерин кызылгар мурунга — ас-түп кызылгар ховар. Ол дуга-йа калдык чурттал дугаар уран чүгө калдыкыгын-ларын хомудалыг бажылан-турар. Бо дугайыг чүгү бо-дот турарын көздө улусту театрыгын бир режиссеру-биле чыгалагын. Ол мыналар ха-рыскалыг:

— Көздө күдүртүр бажы-нарныг ойнарыгга таарыш-тыр бижээ чангыс көжөгелгил шилер чокта, режиссер бис дээр чүгү калыктар бис.

Шына-ла он чуугазы шия. Чангыс көжөгелгил шилерден тургустунган чымыз бисте

барык чок. Ычангаш шия чок дил хомудат төптүг.

Республиканың хөгжүм-шини театрыгын чамдык анык драматургиягын «Чалым-Хаз» деп чегер чогоал кат-тыжыкыныг амыгдан аге-лээ-ле ам дорт дугаар чылы-дан аге-лээ-ле ага чангыс көжөгелгил шилерин база сай-гарын, авторларга боттут дү-зүлүлүг чедирген-даа. Анык хузуң адыгын шилерин чамдык улусту театрлар тур-гузуу, он мурунга бараа-галым — аар.

Бистин профессионал дра-матургиягын чангыс көжөгелгил шилер бижилгени турар. Оон чылаагазы чангыс. Чүд дээрге, профессионал театр-га

даштыкда сурагыг.

«Мөңгүн релестер», «Илава дуагында», «Далай деңгелин кырында» деп оон тожулары, «Көлдөр дагжыл тур, тайга!», «Хоорайлары болгаш суу-ларын эргилер», «Зини, азы» деп роман-нары совет кижилериниң мадырыг күш-ажылын, оларын каң дег бижиг тура-со-руу алдаржыдып турар.

В. БУДАННЫК ФӨТӨЗ.
СЭТА-ның фотохроникасы.

— ВИСТИ дээрге ССРЭ-нин Спорткомитетиниң структура-дыга бактап турар. Мыгды болганда, ол күрүне органи-га кызылгар бугу-ле албан черлериниң, оон иштинде күш-культурагын эртем-пин-чиле болгаш өөредилге ин-ституттарыгын, эмнелге-күш-культура диспансерлериниң, илэм-бүрү бугуруңкулерин дугайыг амыгдан турар. РСФСР-де, Украинада, Гру-зияда, Латвияда, Эстонияда бистиң 14 шендел бугуруң-кулериниң бар болгаш он-даа ийн. Массалыг бугуруң-ку дорт чаа чүдүлдерин үстү-дүргөн мурунуга харын оларга шенеп турар бис. Дон-чүгүл чуугааларга, бугуруңку шымак дугу бааламыс бис. а эргежок чуугаа аларгада эр-тем-техниктиг калы амыгдан-жыгга талазы-биле бистиң даштык өнүктүрүлүшүн арга-ларын база амыгдан турар бис.

— Ол кады амыгданжы-лын дугайын азын тода чу-гаал болур силер бе?

— Социалист чурттар-би-де ВИСТИ ам 29 темаларга хамаарыштыр кады амыгдан кылышкыныгын болгаш те-мелдерин чорудуң турар. Чижээ, Болгариягын «Мла-дос» фирмасы-биле байдар-каларын болгаш мичерин сайырагылдыгын, Чехос-ловакиягын «Бескаспорт» фирмасы-биле харыг чер-ден мапалар спортчу мапалар бугуруңку дүргүзүлүсүгүн, Венгриягын «Сле-ктроник» фирмасы-биле судья-информациягын табло-ларын тургузуу болгаш он-даа өскерини кылып турар бис. Чамдык чурттар бис, Чижээ, Германиягын Фе-деративг Республикагын болгаш Финляндиягын чам-дык фирмаларыг тургузуу ал-ган бис. Оларын-биле диле-яныг калбак кады амыгдан-жыггалыг бис. Чижээлээрге, ГДР-де «Алдар» фирманың технологиягын-биле кросска ке-дер диктерин кылып үндү-рун турар бис, Финляндия-да «Нарку-Титан» фирма пла-стиктиг хаактар бугуруңку шигириг алырда биске ду-лаалан. Мыгдыг чиктер моон-лаа хей, бо чүгө чам-дымыг-дыр.

Владимир САЛТВОЙ.
(ИМА).

РЕДАКЦИОННЫЙ АДРЕС: ИМДКС 667000

667000, Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко куудучуу 2-23-54, харыскалыг секретарыгын 2-23-35, секретариатын 2-23-35, партиягын амыгдан болгаш совет тургузуг кылдыгын 2-31-75, куудура кылдыгын 2-23-54, көздө амыг-айыг кылдыгын 2-21-47, үстүрү кылдыгын 2-31-75, чаага кылдыгын 2-21-27, информация кылдыгын 2-20-60, корректорларын 2-27-41, бухгалтериягын 2-12-45, солуң кезбегин барганда 2-32-75 телефондо дээр.

бажыг № 3. Телефоннары: Редакторун 2-24-63, редакторун оралчыларыгын 2-35-24, кылдыгын 2-37-13, пропаганда кылдыгын 2-31-75, чаага кылдыгын 2-21-27, информация кылдыгын 2-20-60, корректорларын 2-27-41, бухгалтериягын 2-12-45, солуң кезбегин барганда 2-32-75 телефондо дээр.

Концерттин эгезээр 19 шакта.